

KRIZA KÖNYVTÁR

A könyv megjelenését a

és a

támogatta.

STUBER GYÖRGY

**MOLDVAI CSÁNGÓMAGYAR
„SÍPOSOK”**

Dudakultúra a magyar nyelvterület
legkeletibb részén
1973-2010

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2010

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2010

Lektorálta:
Pozsony Ferenc
Tánczos Vilmos

Borítóterv és tipográfia
Könczey Elemér

A fényképeket készítette,
az archív fotókat gyűjtötte Stuber György.

Számítógépes tördelés
Sütő Ferenc

ISBN 978–973–8439–50–4

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában
Igazgató: Nagy Péter

*Többet ér meggyújtani egy gyertyát,
mint a sötétséget átkozni!*
(kínai szólásmondás)

Domokos Pál Péter és Martin György emlékére

Tartalom

ELŐSZÓ.	13
AZ ELSŐ HÍR A MOLDVAI „SÍPOSOKRÓL”	23
CSÁNGÓ DUDÁSOK	25
Kettős sípszárú dudát (síp, csimpoly) használó moldvai dudások	25
Mesterke Gergely „sípos”, Külsőrekecsin.	25
Duma (Porondi) János és Palack Antal, Nagypatak	27
A Zsitár muzsikus család Nagypatakon.	30
Egyes sípszárú dudán játszó csángó dudások	33
Egyes sípszárú dudán játszó dudások Vráncsa megyében	33
A ploszkucéni, hatlyukú sípszáras dudán játszó északi csángó „csimpolyosok”, Dima Mihály és Minuc Péter	33
A vizántai nyolclyukú, egysípos sípszáron játszó „csimpolyos”, Csobotár András	40
Egyes sípszárú dudán játszó dudások Bákó megyében.	44
A csíki Bálint Illés, aki valaha játszott háromlyukú, egyes sípszárú „csimpolyán”.	44
A klézsei Bezsán Pál, aki vráncsai romántól vette egysípos sípszárú „sípját”	45
Egyes sípszárú dudán játszó román dudások magyar falvakban	46
A trunki román „csimpolyos”, Petru Ghiurca	46
A háromszéki, magyarul is tudó román „csimpolyás”, Nicolai Mircea Zabolafelszegen	48
Egyes sípszárú dudán játszó román dudások székelyföldi román falvakban.	50
A háromszéki román Borbát faluban élő, magyarul is tudó román dudás, Gheorghe Mariș	50
Gavril Ioan, a háromszéki Zágonbárkány (Barcani) román faluban	52
Az egyes sípszárú dudán játszó, Székelyföldön élő román cigány dudásdinasztia utolsó képviselője	53

Gheorghe Neagu Zágónbárkány román falu cigánysorán, Frigúráson	53
---	----

A MOLDVAI DUDÁK 93

A kettős sípszárú moldvai csángó duda (síp vagy románul csimply) leírása	93
Mesterke Gergely és Duma (Porondi) János dudái	93
Az egysípos moldvai dudák leírása	100
Az egysípos sípszárú Vráncsa megyei dudák leírása	100
A ploszkucéni Dima Mihály és Minuc Péter dudái	100
Csobotár András román típusú dudája.	100
Petru Ghiurca trunki román dudás hangszere	101
Bezsán Pál klézsei dudás vráncsai származású dudája	102
A háromszéki román dudások egysípos sípszárú dudáinak leírása.	103
Nicolai Mircea zabolai román dudás hangszere.	103
Gheorghe Mariş borbáti román dudás hangszere.	104

**A MOLDVAI CSÁNGÓ FALVAKBAN TALÁLT DUDÁK
ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA.**

ADALÉKOK A SZÁRMAZÁSUKRA VONATKOZÓAN	118
--	-----

A MOLDVAI DUDÁK ELNEVEZÉSEI. 124

A tömlő és a faalkatrészek.	124
A kettős sípszárú moldvai dudák és alkatrészeik elnevezései a külsőrekecsini Mesterke Gergely, a nagypataki Duma (Porondi) János, Duma Rózsa és Magdolna, Palack Antal és a Zsitár család, a bogdánfalvi Duma Antal, a lánnyiki Polgár János, a máriafalvai Ferenc György, az esztufuji Nicolai Fierar és az újfalusi Gusás József szerint . . .	124
Az egysípos moldvai duda és részeinek elnevezései Bezsán Pál klézsei dudás szerint.	136
Az egysípos moldvai duda részei Dima Mihály és Minuc Péter ploszkucéni dudások szerint.	137
Az egysípos román duda részei Csobotár András románoktól átvett szóhasználata szerint	138

Az egysípós román duda részei Petru Ghiurca pereni–trunki román dudás szerint	138
Az egysípós háromszéki román duda részei Nicolai Mircea zabolai román dudás szerint	139
Az egysípós háromszéki román duda részei Gheorghe Mariş borbáti, Gavril Ioan zágonbákányi román zenészek és Gheorghe Neagu frigurási román cigány dudás szerint	140
A nádsípok elnevezései	140

EGY HAJDANI KITERJEDT DUDAKULTÚRA MARADVÁNYAI – A MOLDAVI DUDÁK ELTERJEDTSÉGE	143
--	-----

A SÍPSZÁR LEFOGÁSA, A BORDÓ ÉS A TÖMLŐ TARTÁSA.	164
---	-----

REPERTOÁR, STÍLUS, MUZSIKÁLÁSI ALKALMAK, A HAGYOMÁNY TOVÁBBADÁSA	166
---	-----

A moldvai csángó dudások repertoárja	166
Mesterke Gergely (Dumbrovény–Külsőrekecsin) repertoárja.	172
Duma (Porondi) János (Nagypatak) repertoárja	175
Dima Mihály és Minuc Péter (Ploszkucén) repertoárja.	177
Csobotár András (Vizánta) repertoárja	182
Bezsán Pál (Klézse) repertoárja	182
Moldvai csángó dudánóták?	183
A magyar falvakban élő román dudások repertoárja	185
Petru Ghiurca moldvai csángó faluba (Trunk) költözött moldvai román dudás repertoárja	185
Nicolai Mircea háromszéki székely faluban (Zabola) élő román dudás repertoárja.	187
A háromszéki román falvakban élő dudások repertoárja	189
Gheorghe Mariş borbáti román dudás repertoárja	189
A háromszéki Zágonbárkány faluban lakó Gavril Ioan repertoárja	190
A Zágonbárkány falu Frigurás nevű cigánysorán élő román cigány, Gheorghe Neagu repertoárja.	190

DUDA HANGSZEREGYÜTTESBEN?	211
A DUDA KÉSZÍTÉSE	215
A bőrtömlő és a faalkatrészek	215
A duda nádsípjainak készítése	221
HÚSZ ESZTENDŐ UTÁN ÚJRA SZÓL A MOLDVAI CSÁNGÓ „SÍP”	235
HIEDELMEK A „SÍPOSOKKAL” KAPCSOLATBAN	240
Hiedelmek, népi gyógyászat, varázslat.	240
VÉGSŐ BÚCSÚ EGY GAZDAG MOLDVAI CSÁNGÓ DUDAKULTÚRA UTOLSÓ ŐRZŐITŐL	252
MIT HOZHAT A JÖVŐ? ÚJRAÉLESZTHETŐ-E A MOLDVAI DUDASZÓ?	261
KIK A MOLDVAI CSÁNGÓK?	270
Történelmi háttér	270
A moldvai csángómagyarok önazonosság-tudata.	302
A MOLDVAI CSÁNGÓK SZOCIOLÓGIAI, EMBERJOGI HELYZETE NAPJAINKBAN. A PETRÁS INCZE JÁNOS CSÁNGÓ ALAPÍTVÁNY TEVÉKENYSÉGE	305
Nemzetközi fórumon a csángóság ügye	305
Harc a magyar nyelv oktatásáért	308
Atrocitások, törvénytelenségek	316
A magyar nyelvű hitélet kérdése	319
Súlyos szociális gondok	326
A Petrás Incze János Csángó Alapítvány tevékenysége	327

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.	334
SZAKIRODALOM	336
FÜGGELÉK.	350
SUMMARY. CSÁNGÓ-HUNGARIAN BAGPIPERS IN MOLDAVIA, ROMANIA.	360

ELŐSZÓ

Bartók Béla *A magyar népdal* című tanulmányában írja, hogy Moldva kivételével az egész magyar nyelvterület népzenei feltérképezése megtörtént. Ez a kijelentése indította el a moldvai csángók lánglelkű kutatóját és pártfogóját, Domokos Pál Pétert első moldvai útjára 1929-ben. Bartók Béla és Kodály Zoltán is említi, hogy a duda Erdély magyarlakta falvaiban teljesen kiveszett: „Erdélyben a pásztorkodással együtt oláhokra maradt a magyarok első muzsikája. Apaffi fejedelem kedvenc hangszere annyira divatját múlta, hogy magyar dudásról 1900 óta nem is lehetett hallani” (Kodály 1937: 61). Talán az erdélyi magyar dudák kihalása lehetett az oka, hogy a néprajzkutatók nem keresték ezt a hangszert a Kárpátokon túl, a csángók között, jóllehet évtizedeken keresztül intenzív gyűjtés folyt Moldvában. Amikor 1973-ban először találtam modvai csángó dudásra, a moldvai magyar dudások léte tudomásom szerint nem volt leírva néprajzi publikációban.

Azóta összesen nyolc csángó személyt és egy katolizált románt találtam Moldva csángólakta falvaiban, akik még tudtak jól vagy rosszul játszani a dudán. Kettő közülük már nem tartották magukat dudásnak, de még közvetlen kapcsolatuk volt a csángó dudával. Sok régebbi dudásra emlékezik még a nép. Lépten-nyomon hallottam hírét az elmúlt évtizedekben elhunyt dudásoknak. A nyolc, még életében megismert moldvai dudáson kívül eddig harmincnyolc-negyvenről gyűjtöttem többé-kevésbé pontos adatokat. Egy az 1940–1960-as évekig élő, kiterjedt dudakultúra utolsó maradványai rajzolódtak ki előttem.

A moldvai dudások mellett ráadásul Erdélyben is találtam dudásokat, Háromszéken. Egyik közülük magyar faluban élő és magyarul jól tudó román, a másik román faluban lakó, de magyarul tudó román, a harmadik román faluban lakó román, a negyedik pedig román cigány dudás.

Igyekeztem szisztematikusan bejárni a csángóság falvait, hogy rekonstruálhassam ezt a nemrégén még virágzó dudakultúrát. Rögzítettem játékmódjukat, repertoárjukat, a dudálási alkalmakat, a duda típusait, készítésének módját, szerepét a faluközösség életében, a dudásokat körülvevő hiedelmeket. Ezeket a harminchét év alatt gyűjtött adatokat és tapasztalatokat szándékozik összefoglalni ez a munka. Nem száraz tudományos

szakdolgozatot volt a célom, de igyekeztem szigorúan eleget tenni a tudományos pontosság követelményeinek. Domokos Pál Péter és Keszi Kovács László tanítványaként nem is tehettem másképp. Veress Sándor, aki egy évvel Domokos Pál Péter korszakot nyitó 1929-es moldvai utazása után elsőként végzett fonográfhangerekes gyűjtést Moldvában, így ír meleg szavakkal Domokos Pál Péterről: „Ami Domokos életművét megkülönbözteti másokétól, sőt sokak fölé is emeli, az a tudósi felelősségtudatán túl a minden sorából sugárzó személyes elkötelezettség humánus melege. A csángó falvak népét nem mint tudományos elméletekre kiszemelt statisztikai objektumot közelíti meg, hanem mint örömeiket és búbánataikat megélt embertársait, akik pusztá létezésükkel, nyelvükhöz, dalaikhoz, szokásaikhoz, hitükhöz való ragaszkodással évszázadokon át iratlan történelmet csináltak ősi földjükön. A csángókérdés ilyen sokrétű, dokumentáris jellegű feltárása felbecsülhetetlen értéke a magyarságnak.” Ezt a meleg kisugárzást magam is olyan sokszor átéltem Péter bácsit (ahogy egymás közt hívtuk Domokos Pál Pétert) látogatva. Ez serkentett, adott erőt a munkámhoz, nem is tudnék máshogy írni a csángók között átélt élményeimről, mint ahogy tőle néhányad magammal megörököltem. Ahogy nem fogja senki Halász Pétert vagy Csoma Gergelyt (szintén Péter bácsi tanítványai) hallani száraz tudományos hangnemben, érzelmi elkötelezettség nélkül beszélni-írni a csángómagyarokról, jóllehet ők is betartják a szemtanúk pontosságának szigorú kötelességét. Ezt a hozzáállást követte a táncházmozgalom is: életet, melegséget vinni a néprajzba, de megmaradva a tudományos pontosság és igényesség alapjain.

Az 1960–1970-es években az erdélyi magyarok és a moldvai csángómagyarok kultúrájáról és sorsáról mélyen hallgatott a hivatalos kultúrpolitika. Csak bűvópatakként terjedt az információ. A hetvenes évek elején a Sebő együttes és a Muzsikás együttes táncházaiban egymásnak adtuk át az innen-onnan megszerzett tudást róluk. Ez az autodidakta tudás aztán elmélyült és rendszereződött, amikor elkezdtünk rendszeresen a néprajz bátor nagyjaihoz eljárni, Keszi Kovács Lászlóhoz, Domokos Pál Péterhez, Lükő Gáborhoz, Martin Györgyhöz, Kallós Zoltánhoz. Ezeknek az igazlelkű tudósoknak nyitva állt az ajtajuk a fiatalság számára a diktatúra idejében is. Nem voltak hajlandók félni, megalkudni, elhallgatni a valóságot.

Autóstoppal indultam el Moldvába 1973-ban. Ferdinánd faluban szálltam ki a teherautóból. Egy mezítlábas, katrincás csángó asszony elment

mellettem, és meg sem állva odasúgta nekem: *Mük nyelvünköt títsák.* Úgy hatott ez, mint egy segélykiáltás – egy életre elkötelezett.

1973 és 2010 között körülbelül negyven alkalommal jártam Moldvában. Bejártam a Bakó környéki, Románvásár környéki csángó falvakat, a Tázló és Tatros menti székelyes csángók falvait, a Vráncsa megyei csángó szigeteket, a Jászvásárhely környéki elrománosodott csángó falvakat, kerestem a csángók nyomait Husz városában és 1976-ban eljutottam a két dobrudzsai csángó faluba is. Miután a román hatóságok egyre inkább zaklatni kezdték azokat, akik kapcsolatban álltak magyarországiakkal, a bukovinai székelyekkel együtt Tolna és Baranya megyébe telepített kb. ezer moldvai csángó falvaiba (Egyházaskozár, Mekényes, Szárász) jártam rendszeresen. Felkerestem még a diktatúra alatt Olaszországba, Svédországba, Magyarországra menekült csángókat is, valamint a Duna menti székelyeket, akik vendégmunkásként nagy számban jöttek ki Svédországba az 1960-as években.

Moldvába érkeztemkor első utam általában a dudásokhoz vezetett, de igyekeztem fényképezni, magnetofonszalagra és később videora rögzíteni a csángóság életének szinte minden mozzanatát. Kevesen voltunk akkoriban, akik a kertek alatt bújkálva jártuk Moldvát. Hajtott annak a tudata, hogy ha nem dokumentáljuk életüket, talán híre sem marad ennek a „bezűzésre” ítélt népcsoportnak. Pedig mennyi kincset rejtett és rejt még ma is az ő világuk! Szemünk láttára tűnik el a magyar kultúra legkeletibb végvára. A gyermekek már legtöbb faluban csak románul beszélnek egymással. Az öregekkel elvész a nemrég még virágzó folklór, az archaikus nyelvjárás, életmód, hiedelemvilág. Egy európai viszonylatban is páratlan kincsestár rohamos pusztulásának voltunk/vagyunk szemtanúi. 1973 és 1989 között gyakorlatilag alig változott ez a világ, eltekintve a magyar nyelv rohamos pusztulásától. Az 1990-es években azonban néhány év alatt, a szemünk láttára vetkőztek ki képviselőtükből és rohamosan felgyorsult a folklór elvesztése és az urbanizáció térhódítása.

Hazaérvén a gyűjtéseimet mindig megmutattam Domokos Pál Péternek, Keszi Kovács Lászlónak, Martin Györgynek, Manga Jánosnak, Kallós Zoltánnak, akiktől sok hasznos tanácsot kaptam. Fénykép- és diafelvételeimet rendszeresen leadtam a Néprajzi Múzeumnak, hangfelvételeimet párhuzamosan a Néprajzi Múzeumnak és a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének. A Hagyományok Házában pedig Pávai István vezetésével megkezdődött 1973 és 2010 közötti teljes gyűjtésem

korszerű digitalizálása és adatbázisba rendezése. A kb. 1200-1400 órás anyag hangkazettákat, DAT- és minidiszka-hangfelvételeket, VHS, video 8-as és digitális mini DV, valamint 2009-től full HD minőségű digitális videofelvételeket foglal magába.

A további kutatás megkönnyítésére a szövegben, az említés helyén zárójelben megadom a releváns hang-, illetve videofelvételeim iktatószámait a Hagyományok Házában (HH).

Az iktatószámok értelmezése a következő:

HH_StGy_Kz_0001 gyűjtésem egyes számú audio kazettáját, a ..._VHS... a VHS videokazetta számát, a ..._V8... video nyolcas kazettát, az ..._MD... minidiszket, az ..._MDV... digitális mini DV kazettát, az _AVCHD_ dátum pedig a leutóbbi idők full HD digitális videofelvételeit jelöli.

Ugyanennek az anyagnak jelentős részét leadtam a Néprajzi Múzeumnak (NM) és a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének (ZTI) is. Eredeti tervem az volt, hogy ezeket az iktatószámokat is megadom a munkámban. Németh István, a ZTI adattár szakértője azonban elmondta, hogy folyamatban van a HH, a NM és a ZTI archívumainak összehangolása, és azt javasolta, hogy a félreértések elkerülése végett kizárólag a HH iktatószámait adjam meg. Ez megkönnyíti munkám olvashatóságát is, de egyben lehetővé teszi a három helyen meglévő felvételek azonosítását. Az is emellett szól, hogy a tervek szerint a HH lesz az a hely, ahol a kutatók és más érdeklődők legkönnyebben hozzáférnek majd az archív anyagokhoz. Csak olyan esetekben adom meg a NM vagy ZTI leltári számait is, ahol elképzelhető, hogy a különböző archívumokban különböző minőségű lehet ugyanannak az anyagnak a másolata. Az eredeti hordozókat és ezek digitalizált másolatát a HH archívuma őrzi.

A hang- és videofelvételek mellett megadom a vonatkozó fényképeim és diapoizítvjaim leltári adatait a Néprajzi Múzeum dia-, illetve fényképtárában. A Néprajzi Múzeumnak leadott anyag jelentős része még nem került részletes leltározásra, az átvett fényképek egyelőre csak évek szerint vannak csoportosítva. Ezért ezeknél a készítési évszámok megadásával tudtam csak megkönnyíteni az érdeklődők munkáját. A megfelelő helyen közlöm, ha az említett adatok szerepelnek az 1991 és 2004 között kiadott csángó népzenei hangzó- vagy videokiadványaimon. A következő rövidítéseket használom erre:

1. *Moldvai magyar (csángó) népdalok és hangszeres zene*, 1991, kazetta (MMNH, 1991) (1973-ban Mesterke Gergellyel készített felvételem is hallható rajta – csángó dudazene ezelőtt nem szerepelt semmilyen kiadványban)
2. *Moldvai csángó-magyar hangszeres zene*, 1997, kazetta (MCSHN, 1997)
3. *Moldvai csángó-magyar népdalok*, 1997, kazetta (MCSN, 1997)
4. *Moldvai csángómagyar „síposok” – dudamuzsika*, 2002, CD (MCSS_CD, 2002)
5. *A moldvai csángó síp – a magyar duda legkeletibb formája*, 2004, videofilm (MCSS_film, 2004) (A 4. és 5. átfogó kiadványokban bemutatott az akkor élő csángó dudásokat. 2007 nyarán a Magyar Dudazenekar több tagjával Moldvába indultunk, hogy megvalósítsuk régi vágyamat, a moldvai csángó dudazene újraélesztését. Vítettünk magunkkal több gyakorló dudát, amelyeket Kozák József dudás és dudakészítő volt szíves rendelkezésünkre bocsátani. Adorján István dudás pedig összeállított erre a célra egy tanuló CD-t.)
6. *Aki dudás akar lenni – moldvai dudazene tanulásra* (ADAL, 2004).

A videofelvételekkel párhuzamosan szinte mindig külön hangfelvételt is készítettem (hangkazetta, DAT vagy minidiszk). A HH katalógusrendszerében megtalálhatók az utalások az ilyen párhuzamos felvételekre. Ezért itt csak olyan esetben adom meg párhuzamos hangfelvételek ikatátságát is, amikor a hangfelvétel a videofelvételt kiegészítő információ is tartalmazhat.

1973 és 1981 között kizárólag hangfelvételek és néhány normál 8-as film készítésére volt anyagi lehetőségem. Minden felvételt kizárólag önerőből készítettem, támogatást sosem kaptam. Videóra 1981 óta volt módom néprajzi anyagot felvenni, először VHS-re, majd 1988-tól video 8-ra. 1997-től 3 CCD-s digitális videokamerával filmeztem, ebből az anyagból eddig a Duna TV és a TV1 is mutatott be részleteket. 2009 nyarától Full High Definition (1920 x 1080p) videofelvételeket készítettem, SD memóriakártyákra. A hangfelvételeket 1994-ig audio kazettákra, majd 1994-től DAT kazettákra vagy minidiszkre rögzítettem.

Amint az anyagi és technikai lehetőségek megengedték, igyekeztem újra és újra felvenni a még élő adatközlők anyagát immár jó minőségű felvőkkel, a korábbiaknál időtállóbb hordozókra. Részben a harmincegynéhány év alatt meggyengült archív felvételek romlása, részben a változások

nyomon követése készített erre. Mindig bőséggel kerültek elő új kincsek is a népi kultúra kimeríthetetlen moldvai tárházából. Ennek megfelelően az 1973–1989-es anyag mellett gyakran találni az utóbbi tíz-tizenöt évből származó adatokat is, sőt ezek mennyisége az anyagi lehetőségekkel arányosan fokozatosan bővült. A szívemhez mégis azok a hetvenes évekbeli archív felvételeim állnak legközelebb, amelyeket a diktatúra idejében titokban énekeltek vagy muzsikáltak magnetofonra a derék adatközlők. Hálával gondolok vissza az elnyomással dacolni merő bátorságukra.

Hálánkat és szeretetünket kifejezendő hoztuk létre a csángók kulturális támogatására a stockholmi Petrás Incze János Csángó Alapítványt és kezdeményeztük a csángók ügyének felvetését az Európa Tanácsban. E kötetben csak röviden említhetem az alapítvány tevékenységét, részletesebben a Petrás Incze János Csángó Alapítvány beszámolóiból tájékozódhat erről az olvasó. Ezek a svédországi magyarok *Magyar Ház Híradó*, valamint *Híradó* című lapjainak csángó rovatában jelennek meg 1990 óta negyedévenként. Ugyanitt cikksorozatokban számoltam be moldvai gyűjtőútjaimról is.

E kötet kézírata 1999-ben készült el. Kiadására anyagi lehetőségek híján csak most került sor. Ezalatt azonban sok kézben megfordult, és egy része – megkérdezésem nélkül, más neve alatt – megjelent két évvel a kéziratom leadása után. Sok helyütt még a mondatokat sem változtatta meg az illető. Azóta azonban olyan mértékben bővült a munka, hogy teljesen új dolgozatnak lehet tekinteni. Azóta is évente elmegyek Moldvába, és az új adatok folyamatosan bekerültek ebbe a munkába.

Fontosnak tartom, hogy – akárcsak a saját szakmámban, a rákkutatásban – a lehető legpontosabb formában és ellenőrizhető módon adjam át tapasztalataimat a moldvai csángó dudásokkal kapcsolatban. Ennek érdekében igyekeztem lehetőleg mindent lejegyzésekkel alátámasztani, hogy elkerüljem az adatközlők félreértelmezésének veszélyét. Inkább vállaltam azt, hogy a lejegyzések és a leltári számok megadása megnehezítheti az olvasást. Bízom benne, hogy az érdeklődőt az esetleges nehézségekért kárpótolja a lejegyzett szövegek csángó dialektusának szépsége, zamata és az ikatőszámoknak köszönhető visszakereshetőség előnye. Az idézeteket pontosan lejegyeztem, a lehetőségekhez mérten fonetikai pontossággal (a tudományos nyelvjáráislejegyzésben használt fonetikai jelek használata viszont a laikus számára olvashatatlanná tette volna munkámat). A lejegyzéseknél a beszélők nevének kezdőbetűjét adtam meg, amikor a

keretszövegből a név egyértelműen kiderül. Amennyiben más személy is megszólalt a beszélgetés folyamán, annak kezdőbetűit az idézet előtt zárójelben megmagyaráztam.

Könyvemben ismertetem a moldvai csángóság történeti, szociológiai és kisebbségpolitikai helyzetét is. Teszem ezt azért, hogy az olvasó megfelelő valóságkeretbe illeszthesse a munka főtárgyát, a moldvai csángó dudakultúrával kapcsolatos tapasztalataimat és kutatási eredményeimet. Elkerülhetetlen, hogy ezzel kapcsolatban negatív jelenségekről is szó essék. A szemtanú kötelességének eleget téve bemutatom a rohamléptekkel folyó erózió okait és nem hallgathatom el annak erőltetett, siettető, manipulatív hátterét sem. A megbékélést nem a valóságot szőnyeg alá söprő, eufemizáló megközelítés hozza. A közelmúlt elegendő elriasztó példát mutatott fel arra, hogy hova vezet a feszültségeket elfojtó, agyonhallgató hamis nemzetiségi politika. Elég csak a balkáni példákra gondolnunk.

Megszívelendők ezzel kapcsolatban Hajdú-Moharos József bölcse (1995: 103–106): „A csángósodáson az értelmiségét veszített nép önműködését értjük: a fogalom Moldvánál jóval szélesebb körben is használható! Egész országunk és népünk csángósodik, amennyiben az értelmiségi-politikai »elit« legfeljebb a manipuláció szintjén foglalkozik a néprétegekkel.

A jászvásári püspökség románosító szerepe tagadhatatlan, de némi empátiával meg is érthető.

E helyzet differenciáltabb a Magyarországról képzelt sablonoknál.

A csángókban ne a »süllyedő hajót« lássuk – hiszen lassan ők az egyetlen szaporodó magyar népcsoport –, hanem eleven hidat a magyar és román nép között.

A csángóságot a maga sokszínűségében kell tekintenünk...

Lehet, hogy éppen a csángó-kérdés, mint »kényes« probléma korrekt feltárása volna döntő lépés az oly sokat emlegetett magyar–román megbékélés, sőt – legyünk még nagyobb igényűek –, a kívánatos összefogás tudományos megalapozásához.”

Már itt előre szeretném bocsátani, hogy magam is meggyőződéses híve vagyok a népek közötti megbékélésnek. A történelmi fejlődés megállíthatatlan folyamat. A bartóki szellem felé tart, hiszen az az előremutató, a felfelé ívelő. A nemzeteket áthidaló, összekötő bartóki életérzés vezérelte az 1970-es évek önszerveződő, spontán táncházmozgalmát. Ez a táncházmozgalom mélyén feszülő emberségre vágyás vitt engem

is Erdélybe és Moldvába. 1973 óta minden évben legalább egyszer, de amikor lehetett, sokszor. A népi kultúra és a néprajz iránti szeretetem a táncházmozgalomból fakad. Enélkül aligha kerültem volna el Moldvába és találtam volna ott dudásokra. Ezért hálával gondolok minden tánc házas barátokra, a köszönetnyilvánításban név szerint felsoroltakon túlmenően is. A Csoóri Sándor által „hátizsákos nemzedéknek” nevezett generáció a népi kultúrát szó szerint az utolsó órában „fedezte fel” és tette életelemévé.

Tisztában vagyok azzal, hogy vitás kérdésekben elkerülhetetlenek a tévedések. Biztos, hogy akaratlanul is bekerülhettek ebbe a munkába is. Ezért előre is bocsánatot kérek azoktól, akik érzelmi hozzáállása eltér az enyémtől a csángókkal kapcsolatban.

E tanulmány megírásában három alapelv vezetett. Az *egyiket* Komlóssy József fejezte ki legtalálébban, amikor a csángóság ügyének Európa Tanácsbéli felvetését terveztük vele 1998-ban: „Sosem valaki ellen, mindig valakiért”. Számtalanszor jártam Erdélyben és Moldvában és gyakran elvetődtem román falvakba is. Mindig a legnagyobb emberséggel és vendégszeretettel voltak irántam a román emberek. Nem ellenségeket, hanem sorstársakat ismertem meg bennük. Azok a moldvai hivatalnokok vagy klérusbéliek, akik szomorú munkásságát kényelmetlen kötelességemnek érzem ismertetni az alábbiakban, nem ezt a melegszívű többséget képviselik. Nem is a kiváló, haladó román értelmiséget, amelynek számos tagjával felejthetetlen élmény volt találkoznom, például Smaranda Enachevel, Sabin Ghermannal és annyi mással.

A biológiához valamit is értő ember számára amúgyis nevetségesnek tűnik minden népek közötti fenekedés, hasonlítgatás. Tudja ugyanis, hogy minden kellően nagyszámú emberi populációban (és néhány tízezres csoport ennek már bőséggel eleget tesz) szinte minden lehetséges génkombináció előjön és ez nagy mértékben stabil, sőt jelentősebb változások esetén is visszaáll. Ugyanúgy megvan tehát minden népcsoportban az emberi nem minden típusa: a verőlegénytől és a talpnyaló besúgótól egészen a géniuszig és az életét feláldozó hősig. A „tehetségesebb” vagy „jobb” népek fogalma egyszerűen genetikai képtelenség. A kulturális különbségek pedig csak színezik, gazdagítják a Földet. Amúgy a modern molekuláris biológia bizonyosságai szerint Közép-Kelet Európa humán populációja genetikailag erősen homogén.

A csángóság nagy mértékű asszimilációja egyre gyorsul a modern világban. Nagy veszteség az európai kulturális sokszínűség szempontjából,

már nyilvánvalóan pótolhatatlan. Indokolt, sőt kötelesség mindenre rámutatni, ami ezt sietteti, hiszen – ez a *második* vezérlő elvem – kötelességünk egy ugyanolyan színes és gazdag világot hagyni utódainkra, mint amit magunk is örököltünk. Vonatkozik ez a biodiverzitás és a környezet megővésére, de ugyanannyira a kulturális és nyelvi különbség és sokféleség megőrzésére is.

Meggyőződéssel hiszem, hogy az idejétmúlt nemzetállam-eszme kisebb-ségeket bedaráló politikája előbb-utóbb vissza fog szorulni Európában. Természetesen nem közömbös, hogy nem történik-e meg addigra a csángóság mára irreverzibilisnek tűnő dekultrálódása és teljes nyelvcsereje.

Ezért a *harmadik* elv, ami vezérelt az írásban, stockholmi Petrás Incze Csángó Alapítványunk jelszava, amit az Amnesty International szervezettől vett át, egy kínai mondás: „Többet ér meggyújtani egy gyertyát, mint a sötétséget átkozni.” Nem az átkozás készlet arra, hogy bemutassam a hajdan csodálatos gazdagságú csángó kultúra rohamos pusztulását, hanem a gyertyagyújtás kötelessége. Ahhoz viszont, hogy tehessünk az értékek megőrzéséért és megpróbáljuk lefékezni az erőltetett asszimilációt, sajnos elkerülhetetlen, hogy őszintén, szépítetés nélkül rámutassunk az erőziót siettető természetellenes, manipulatív háttérre is. Ezt nem a másik fél ellen, hanem a csángóság, a magyarság és románság többségének, valamint az európai kultúrának közös hosszú távú érdekében tesszük.

Ennek jegyében igyekszik alapítványunk támogatni a csángómagyarok kultúráját az e kötetben csak dióhéjban megemlített módokon. Ennek a munkának szerves része a moldvai dudakultúra dokumentálása és újraélesztése. Utóbbit 1993-ban kezdtük el, amikor legyártattuk Mesterke Gergely csángó dudás tönkrement dudáját és lehetővé tettük, hogy újra szóljon Moldvában a dudaszó. 2007 nyarán a Magyar Dudazenekar alapítványa elnyert egy pályázatot a moldvai csángó dudamuzsika újraélesztésére a csángó fiatalság körében. 2007. augusztus 2-án útra keltünk, hogy az említett *Moldvai dudások* CD kiadványunk és egyéb gyűjtéseink alapján csángó fiatalokat biztassunk a dudatanulásra. Gyakorlódudákat és felvételeket adtunk az érdeklődőknek. Alapítványunk egy moldvai csángó dudát ajándékozott Dobos Mihály külsőrekecsini csángó barátomnak, aki már régóta szeretett volna megtanulni játszani rajta. 2009 nyarán pedig a pusztinai Nyisztor Ilona népdalénekesnek és tanárnőnek adtunk át egy csángó dudát („sípöt”), hogy tanítványai megtanuljanak rajta játszani.

E kötet természetesen csak tört részét mutathatja be az összegyűlt anyagnak. Az elmélyülni kívánó olvasó, legyen az népzeneész, néprajzos vagy dudakészítő, habozás nélkül keressen meg az alábbi e-posta címek valamelyikén. Szívesen megosztom vele gyűjteményem adatait és tapasztalataimat, amint azt eddig is tettem. A gyűjtéseimből kiadott moldvai és gyimesi csángó hangkazetták, valamint a *Moldvai csángómagyar síposok* című CD kiadása után már több fiatal muzsikus és csángók iránt érdeklődő lépett velem kapcsolatba. Az ilyen pozitív visszajelzések adnak értelmet a munkánknak. Megerősítik bennünk a reményt, hogy van érdeklődés, hogy talán nincs még végleg veszve a moldvai csángóság kultúrájának ügye.

Aki anyagilag szeretné támogatni a csángóságot, az a stockholmi Petrás Incze János Csángó Alapítvány számlájára tud támogatást eljuttatni: Csángó Fonden Petrás Incze János, postgiro 636 25 547-8, Stockholm.

A támogatásból magyar szatellit tévéadások fogására alkalmas parabolaantennák felszereltetését, csángó gyermekek magyar nyelvű taníttatását és a csángó kultúra megmentésére tett erőfeszítéseket támogatjuk, többek között a dudamuzsika újraélesztését. Az adakozók nevét, ha nem ellenzik, hagyományainkhoz híven feltüntetjük a svédországi magyarok *Híradó* című lapjában.

Keszi Kovács László, a kiváló néprajztudós, családi jóbarátunk, keresztanyám férje, 2008. március 3-án töltötte a századik életévét. A Néprajzi Múzeumban tiszteletére rendezett ünnepségen azt mondta nekem: *A te feladatod, hogy méltó fejfát állíts a moldvai csángóknak.*

Ha sikerül a fejfaállításon túlmenően valamelyest hozzájárulnunk a moldvai csángómagyarság önbecsülésének erősítéséhez, sikerül felhívni a hazai és nemzetközi közvélemény figyelmét archaikus kultúrájuk páratlan értékeire és sikerül hozzájárulnunk kulturális eróziójuk, dekulturálódásuk és rohamos asszimilálódásuk lefékezéséhez, akkor nem jártunk hiába.

Stuber György
Stockholm, 2010.

Cím:
otthon: gyorgy.stuber@gmail.com
Karolinska Intézet: gyorgy.stuber@ki.se
honlapcím: www.csangolapitvany.extra.hu
Tel +46762851233

SUMMARY.

CSÁNGÓ-HUNGARIAN BAGPIPERS IN MOLDAVIA, ROMANIA

I had the privilege to report the first news about the existence of Hungarian bagpipers in Moldavia in 1973. At that time, anthropologists and ethnographers were not aware of the existence of the Hungarian bagpipers in Moldavia, nor had any publication reported about the Moldavian Csángó (Chango) bagpipers. The probable explanations for this may be that the early legendary folklorists in the late twenties and thirties focused mostly on the enormous rich vocal traditions, and the extreme difficulties during the 1940–1980s which folklorists had due to political suppression. Csángós were considered by the Romanian government as assimilated and the slightest interest in their culture generated suspicions by the authorities.

Furthermore, as the outstanding Hungarian folklorist, Zoltán Kodály reported decades ago that the bagpipe has been disappeared from the Hungarian villages in Transylvania, ethnologists did not really searched for Hungarian bagpipers even further away, outside the Carpathian mountains.

During the years I have met eight Moldavian musicians living in Csángó villages, which could play the bagpipe, some of them on a high level, others to a lesser extent. I collected data about additional thirty-eight to forty bagpipers whom the people still remembered.

In addition, I have met and collected music from four bagpipers in Eastern Transylvania, in the territory of Háromszék (Covasna County). One of them is Romanian, speaking Hungarian as well, living in the Hungarian village Zabola (the corresponding Romanian place names are given in the appendix nr. 1.), another is a Romanian, speaking as well Hungarian and living in a Romanian village Borbát. Near to this village, a Romanian bagpiper was found in the village Zăgonbárkány and I met a very virtuous Gipsy bagpiper in the nearby Gipsy colony, Frigurás.

Since 1990, our foundation, called Petrás Incze János Csángó Foundation, has been trying to preserve the ancient culture of the Csángó Hungarians, including the bagpiper tradition.

There are a large number of Hungarian settlements in the Eastern part of Romania, in Moldavia, in villages around the cities of Bákó and Románvásár along the rivers Szeret, Beszterce and Tatros. The Roman Catholic population of Moldavia is estimated to about 250 000, the vast majority of it being of Hungarian origin. Due to the intentional assimilation politics only about 60 000-65 000 Csángós speak still Hungarian. There are a large number of villages whose inhabitants have lost their mother tongue and Hungarian culture, but are considered as „ungur” (Hungarian) by the Romanian environment due to their Catholic religion. According to documents found by Romanian, Finnish, German and Hungarian scientists they have been settled there for at least seven hundred years, since the 13th century, probably even earlier.

The Csángó ethnic group is a relic from the Middle Ages that has survived in the „people’s melting pot” of Moldavia. The Csángós are a unique „fossil” in some respects centuries behind our ages, with their preserved ethnicity, linguistic peculiarities, ancient traditions, and a great diversity of folk art and culture. This is exemplified for example by the existence of a seemingly ancient version of the Hungarian bagpipes, despite the fact that the bagpipes have been extinct among the Hungarians in the neighbouring Transylvania, as reported by the great Hungarian composers and folklorists, Béla Bartók and Zoltán Kodály. This report was probably the reason why ethnographers did not look for the bagpipe among the Csángós, a Hungarian population living even further away from Hungary. Thus, in 1973, I have found the remnants of an unknown, previously much extended bagpipe culture among the Moldavian Csángós.

Csángós are much exposed to the very strong influences of their Romanian environment. By now, they have reached a late stage of assimilation; their culture is on the verge of extinction. Unfortunately, their assimilation is rather forced by the Romanian nationalists with the Romanian Catholic Church in the forefront. Boys at a low age are taken to the seminary of Jászvásár and are restricted in going home during the school years. They are educated so in the seminary that they would combat Hungarian language and culture, when they are placed to some of the Csángó villages. They refuse to speak Hungarian to their sequels even outside the churches; elderly people who do not speak good enough Romanian are not able to confess. Priests preach in the churches that Hungarian is the language of the Devil. Children can be punished if they forget the stigma

to speak their mother tongue in school. Despite of the recommendation of the European Council in November 2001, Hungarian is banished from the church and Hungarian schools have not been started. The spontaneous attempts to study Hungarian in private homes have been persecuted. After pressure from the European Council, Hungarian has been allowed in some villages to be studied as „foreign language” in the state schools, even so, in contrast to any other optional language chosen, it must be taught out of ordinary school time. Many of the parents do not dare to send their children to these classes, as they are still scared for penalties.

The assimilation is reflected in the bagpipe repertoire, which mostly, in fact almost exclusively consists of the folk-dance melodies of the Romanian environment. These have been played at weddings, in the spinning houses, at Christmas (the so called *kántálás*), at the popular customs, such as the „*kecskés*”, „*bikás*” and „*medvés*” and by the celebration of the New Year, called „*urálás*”. One of them, Duma (Porondi) János has played plenty of religious melodies e.g. the song of the Catholic saint „*Szent Antal*” as well, which his daughters still could sing to me recently.

I met the excellent bagpiper, Gergely Mesterke first in 1973, in the village *Külsőrekecsin*. In the next year, I had found another bagpiper, János Duma (Porondi) in the village of *Nagypatak*, who owned an almost identical bagpipe to the one of Gergely Mesterke. After his death, another person, Antal Palack from the same village, bought his bagpipe. Recently an American-Hungarian member of the revival movement, has wheedled this very last *Csángó* bagpipe out of Antal Palack and took it to the United States. I met Antal Palack first in 1991. At that time he could only play a few melodies on bagpipes and he did not consider himself as a bagpiper. However, he was an excellent flute player. Actually, all the *Csángó* bagpipers have played the flute as well. Palack had regretted that his bagpipe was given away and did not want to play even when a new bagpipe was offered to him.

I tried to trigger the memory of Gergely Mesterke by contacting him with the violinist Márton Fehér from the same village, to play together. Although this was a non-authentic way of playing, which I emphasize in my work, it helped to brush up his repertoire.

Both bagpipes, which I found at the beginning of the 1970s in *Moldavia*, were similar to those used in Hungary in respect of the chanter

(melody pipe), which had two reeds, one playing the melody, the other (called “kontra”) giving a rhythm by changing down a quart from the ground tune. This type of pipes is widely known in the Carpathian basin. Presumably, these similarities reflect the Hungarian origin of the Csángó bagpipes, although this postulated relationship remains on the level of speculation.

In 1997, I have found two bagpipers, Mihály Dima and Péter Minuc in the village of Ploszkucén, whose population is speaking the most ancient dialect of the Hungarian language, the so-called Northern Csángó dialect. In this village, bagpipers used another type of bagpipe, which shows more similarities to the bagpipes of the Balkan region, i.e. they have only one reed in the melody pipe and they are more simply made. That type of bagpipes may well reflect the Romanian influence. This hypothesis was substantiated by the fact that Mihály Dima could play the bagpipes of the Romanian Petru Ghiurca, whom I met in 1997 in the Csángó village of Trunk. In the summer of 2000, Mihály Dima could not play on his own instrument because the American-Hungarian member of the revival movement, mentioned above, who previously had given it to him and had forbidden him to play for anybody else, confiscated it. Thus, I had to borrow Petru Ghiurca’s Romanian bagpipe and ask Mihály Dima to play on it. Actually, he could play it excellently, without any difficulties. He claimed that it reminded him much of the one he had many years ago. Also, he had some weak memories that his father might have got his bagpipe from a Romanian bagpiper.

In the village Vizánta, another isolated village of the county of Vrancea in Moldavia, populated by Moldavian Seklers, I found a bagpiper, András Csobotár, who used a single-reed chanter like of Mihály Dima and Péter Minuc in Ploszkucén but there was 7 holes upstairs and one downstairs on his chanter. He prepared his own bagpipes based on the instrument of Orthodox Romanians and learned to play it from Orthodox Romanian bagpipers in his acquaintance. Thus, it would be wrong to count him to the bearing of a Csángó bagpipe tradition. Unfortunately, the American-Hungarian member of the revival movement has bought all the four bagpipes made by Csobotár, so he had no instrument when I met him. The old man did not have any idea about the value of the instruments and sold them for extremely little money. Later on, he was very-very disappointed realizing that he had cheated him.

In 2007, I recognized that Illés Bálint, whom I only knew as a flute player in the Moldavian Sekler village Csík, could once play the bagpipe from a bagpiper (György Zsiga) in the village. According to him, this bagpipe's chanter only had three holes. If his memories were correct, this would be a unique rarity rather than a typical instrument in the area.

In a Csángó Hungarian village I found a Rumanian bagpiper, Petru Ghiurca who has partly assimilated to the Hungarian religion and culture. He was born in a Romanian village, Pereni, with a strong Romanian bagpiper tradition.

It is interesting to compare the Moldavian Csángó and the Moldavian Romanian bagpipers with the Romanian bagpipers, Nicolai Mircea and Gheorghe Mariș, whom I have met in the Transylvanian villages, Zabola and Borbát, respectively. There are overlaps in the Moldavian and Transylvanian repertoires. This can partly be due to the fact that Nicolai Mircea learned to play from a Moldavian Romanian bagpiper and Gheorghe Mariș, his cousin learned from Nicolai Mircea.

I have met two additional bagpipers, the Romanian Gavriale Ioan in the Romanian village Barcani and the Romanian Gipsy Gheorghe Neagu in the nearby Gipsy colony, Frigurás. The latter musician is a *curiosum* partly because he is the most virtuous player, partly because, according to the folklorist Zoltán Kodály, Gypsies do not play the bagpipe. Not only he but both his father and grandfather used to be bagpipe players.

During my numerous visits in Csángó villages, a picture of a broad bagpiper culture arose, which seemingly lasted until the 1940–1960s and whose last traces are just on the way of extinction by now. I have found trails and memories of bagpipers in the mixed Székely-Csángó–Southern Csángó villages of Külsőrekecsin, Klézse, Somoska, Ketris, Horgyest and Magyarfalva, in the South-Csángó villages Nagypatak, Trunk, Bogdánfalva, Bukila and Diószén, in the Northern Csángó village Ploszkucén and in the Moldavian Sekler (Székelyes Csángó) villages at the Western side of the Szeret river: Csík, Esztufuj, Máriafalva and in Lábnyik on the Eastern side of it. Furthermore, a Hungarian borrowed the bagpipe tradition from the Romanians in the neighbouring village in the isolated, far away Moldavian Sekler Csángó village, Vizánta. With the exception of the isolated Ploszkucén and Vizánta in all these villages, the bagpipes' ancient Hungarian name „síp” (pronounce: sheep) was used for the instrument. Up to now, no convincing evidence was found about the usage

of the bagpipe in the Northern Csángó villages around the city Jászvásár but I have found the memory of at least three bagpipers in Szabófalva, a big village in the near of Románvásár. The uncertain memory of Péter Minuc, that his father may have owned his bagpipe, when he moved from Szabófalva (a Northern Csángó village) to Ploszkucén, also suggests the former presence of bagpipers among the Northern Csángós. I could not find any traces of the bagpipes in the Moldavian Sekler (Székelyes Csángó) villages along the Tatros river, however people still remembered the bagpiper named Szakállli in the Sekler Csángó village, Lábnyik, on the eastern side of the Szeret river.

The two Romanian bagpipers, who live in Hungarian villages, produced their complete bagpipes themselves, while the Csángó bagpipers, whom I met, made only the bag and the reeds themselves (with the exception of András Csobotár, who followed the Romanian bagpiper tradition). It appears that there were professional bagpipe builders, who have built the skilfully shaped, advanced and nicely ornamented Csángó bagpipes.

In this study, we also report the ancient procedure, how the Csángó and Romanian bagpipers have produced bagpipes and their reeds until recently. Indeed, we could film the procedure in details still in the recent years in the village of Trunk.

Our foundation, Petrás Incze János Csángó Foundation in Stockholm, Sweden has started a project to trigger the ethnic self-identity of the Moldavian Csángó-Hungarians through the renewal of the Moldavian Csángó bagpipe tradition. We try to stimulate young people to restart this tradition. Unfortunately, all but one of the old bearers of the bagpipe tradition, whom I have found, died between 2003 and 2005. Our hope is that the recording, which I have made during the last 35 years, will help us in the revival of the Csángó bagpipe tradition among the Csángó youth.

That was the reason to reproduce the bagpipe of Gergely Mesterke in 1993, as his instrument was unusable already in 1973. On account of our foundation, the American-Hungarian member of the revival movement, mentioned above, has built a new instrument, which I provided to Gergely Mesterke. Indeed, he had started to play again, and did so until his death in 2004.

The American-Hungarian member of the revival movement produced further instruments and gave them to two bagpipers. However, at the same time he started a totally new and unfortunate style, never experienced before in Hungarian ethnology. He forbade them to play for anybody else but to him and sent letters to many Hungarians asking to avoid recording these bagpipers. In 2000, when he found out about my planned travel to the Csángó villages, he took back the instruments in order to prevent any recordings with the bagpipers, whose existence he had heard from me.

This kind of business mentality and monopolizing behaviour is in sharp contrast with the enthusiasm of the so called „dance house generation” who was driven by love and respect to the folklore and tried to collect and preserve the richness of the Hungarian folk culture. It is up to the public opinion to judge whether this kind of new tendency will take over or not; the eyewitness’ duty is to report documented facts.

We strongly disagree with these methods, which are against the principles of ethnologic scientific methods. Giving a bagpipe in the hands of persons, who are not bagpipers, photographing them and report them as bagpipers or collecting people from different villages with differing customs and video recording it as a „common” custom is, in our opinion, not fitting in any scientific methodology.

The manuscript of this book was submitted in its first version in 1999. Due to economic difficulties, the edition was postponed for over ten years. This made however possible to expand its content with my recent findings and experience. The earlier version of the manuscript happened to inspire the American-Hungarian member of the revival movement, mentioned above, to publish a surprisingly similar study, sometimes borrowing whole sentences from my draft that was sent to him...

In order to avoid the misinterpretations of the recordings, we have put down the recorded texts phonetically, as they were told. During the 34 years of collecting, I have given copies of all recordings made between 1973 and 2007 to the Hungarian Museum of Ethnography and to the Folklore Institute of the Hungarian Academy of Science. In an ongoing project, all this, more than 1000-1200 hours of audio and video recordings are now being digitalized at the archive of House of Traditions (Hagyományok Háza) in Budapest, by the team of István Pávai. I have given the originals of the majority of the several thousand slides and

pictures, made between 1973 and 2009 in Moldavia and Transylvania, to the archive of the Hungarian Ethnographical Museum. In this study, I provided the registry numbers of the relevant recordings and pictures, to make life easier for the interested researchers and folk musicians.

With the aim to give more chance for the Csángó ethnic group to survive, we have taken the initiative to bring the situation to the attention of Committee on Culture and Education of the Council of Europe, with the aim to gain cultural protection and international support and guaranties for their cultural survival. This has led to the Council of Europe's recommendation (Recommendation No.1521/2001 of the Parliamentary Assembly on the recognition of the Csango minority culture in Romania) to Romania of the 14th of November 2001, including suggestions for preserving the Csángós mother tongue, the most archaic dialect of the Hungarian language, by supporting schools, mass media and religious praxis in Hungarian.

Preservation of the bagpiper tradition is a little, yet important step in the efforts to ethnic-cultural survival of the Csángós. To support the Csángó population we have published four audio cassettes (1991 and 1997) with Csángó folk music, including bagpipe recordings,

1. *Hungarian ("Csángó") Folksongs and instrumental folk music from Moldavia*, 1991, Budapest, by Dr György Stuber
2. *"Csángó"-Hungarian folk music from Moldavia*. 1997, Budapest, by György Stuber
3. *"Csángó"-Hungarian folk songs from Moldavia*. 1997, Budapest, by György Stuber
4. *"Csángó"-Hungarian folk music from Gyimes*. 1997, Budapest, by György Stuber
5. a comprehensive CD (2002) summarizing my research on Csángó bagpipe music between 1973 and 2002: *Csángó-Hungarian bagpipers in Moldavia, György Stubers field recordings collected between 1973 and 2001*. Etnofon Records, Budapest, 2002;
6. and a video film, *The Csángó-Hungarian bagpipe*, which presents the bagpipers whom I have met in Moldavia between 1973 and 2004.

Those who want to support the Csángó culture are thankfully welcome to send their financial support to our foundation:

Csángó Fonden Petrás Incze János, Stockholm, Sweden, Postgiro 636 25 547-8

Through these donations we support the preservation of Csángó culture by sending parabola antennas which enable them to look at Hungarian TV sendings, support education of Csángó children of poor families and support the revival of the bagpipe music in Moldavia.

Please, do not hesitate to contact me with any questions or enquiries on Moldavian Csángó culture at the e-mail address:

at home: gyorgy.stuber@gmail.com

at the job, Karolinska Institute: gyorgy.stuber@ki.se

Mobile +46-76-285 12 33

György Stuber